

Bir Değişim Arayışı: Türkiye Süper Liginde Yabancı Video Yardımcı Hakem Uygulaması

İsmail ÖNER¹ Özgür KARATAŞ² Emine ÖZTÜRK KARATAŞ³

1 İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, ORCID: 0000-0003-0332-2139

2 İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi ORCID: 0000-0002-7863-2898

3 Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-4142-5369

Makale Bilgisi

ÖZET

Gönderim Tarihi:

14.08.2024

Kabul Tarihi:

22.09.2024

Yayım Tarihi:

10.12.2024

Türkiye'de futbol son zamanlarda sportif başarılar ve seyir zevkinden daha çok saha içi ve saha dışında yaşanan olaylar ve hakem kararlarıyla konuşulmaktadır. Özellikle futbolun gündeminde geniş yer bulan video yardımcı hakem uygulaması kamuoyunda güvenilirliği konusunda tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmamızın amacı bir değişim arayışı: Türkiye süper liginde yabancı video yardımcı hakem uygulamasının incelenmesidir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bu çalışmada, 2023-2024 sezonu Türkiye Futbol Federasyonunun yabancı video yardımcı hakem uygulaması kararının alındığı futbol liginin 32. haftasından 38. haftasına kadar olan süreçte maçlarda görev alan yabancı video yardımcı hakemleri üzerine odaklanılmıştır. Araştırma sürecinde VAR uygulaması ile ilgili akademik yayınlar, gazeteler ve internet haberleri ile Türkiye Futbol Federasyonu'nun resmi açıklamaları titizlikle okunarak yorumlanmıştır. Araştırmamızda görüşlerine yer verilen eski hakemlerden bazıları yabancı hakemlerin Türk hakemler üzerindeki baskıyı azaltacağını ve maçların daha adil yönetilmesine katkı sağlayacağını savunmaktadır. Bununla birlikte yabancı hakemlerin Türk hakemliğinin gelişimine olumsuz etkileri olacağını düşünenler de bulunmaktadır. Futbol kulübü teknik direktörleri ise yabancı video yardımcı hakemlerinin Türk futboluna katkı sağlayabileceğini düşünenler olduğu gibi bu uygulamanın mevcut sorunları çözmeyeceğini ve yeni sorunlar yaratabileceğini savunanlar da bulunmaktadır. Ayrıca yabancı video yardımcı hakem uygulamasının ekonomik maliyetin yüksek olabileceği, Türk hakemlerin motivasyonunu düşürebileceği, özellikle sezonun son bölümünde devreye girmesi ve sadece belirli maçlarda uygulanmasının sorun teşkil ettiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; Türkiye süper liginde yabancı video yardımcı hakem uygulamasının Türk hakemler üzerindeki etkileri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ortak bir nokta olarak Türk futbolunda video yardımcı hakem uygulamasında iyileştirmelerin gerekliliği üzerinde birleşilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Süper Lig, Hakem, Yabancı Video Yardımcı Hakem

A Search For Change: Foreign Video Assistant Referee Application In The Turkish Super League

Article Info

ABSTRACT

Recently, football in Turkey is talked about on and off the field events and referee decisions rather than sporting achievements and viewing pleasure. The video assistant referee application, which has a wide coverage in football in particular, has brought about discussions about its reliability in the public.

Sending date:

14.08.2024

Acceptance Date:

22.09.2024

Release Date:

10.12.2024

The purpose of this research is a search for change: to examine the application of foreign video assistant referees in the Turkish Super League.

Document analysis method, one of the qualitative research methods, was preferred in the research. In this research, we focused on the foreign video assistant referees who took part in the matches from the 32nd week to the 38th week of our football league, in which the Turkish Football Federation's decision to implement foreign video assistant referees was taken in the 2023-2024 season. During the research process, academic publications, newspapers and internet news about VAR application. and the official statements of the Turkish Football Federation have been carefully read and interpreted. Some of the former referees whose opinions were included in our research argue that foreign referees will reduce the pressure on Turkish referees and contribute to more fair management of matches. However, there are also those who think that foreign referees will have a negative impact on the development of Turkish refereeing. While football club coaches think that foreign video assistant referees can contribute to Turkish football, there are also those who argue that this practice will not solve existing problems and may create new problems. In addition, it has been determined that the economic cost of foreign video assistant referee practice may be high, it may reduce the motivation of Turkish referees, and that it is a problem if it is implemented especially in the last part of the season and applied only in certain matches.

In conclusion; There are different opinions about the effects of the foreign video assistant referee practice on Turkish referees in the Turkish Super League. A common point is that there is a consensus on the need for improvements in the video assistant referee application in Turkish football.

Keywords: Football, Super League, Referee, Foreign Video Assistant Referee

GİRİŞ

Futbolun adil ve şeffaf bir ortamda oynanması, sporun ruhuna uygun şekilde rekabetin sağlanması için önemlidir. Ancak, son yıllarda yaşanan olaylar, bu idealin gölgelenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, Türk futbolunda yaşanan skandallar ve hakem tartışmaları, sadece sporun değil, toplumun da önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Türkiye’de amatör ve profesyonel olarak futbol oynayan sporculara bakıldığında agresif olarak oyun içerisinde yer almışlardır (Sezer ve Çelikel, 2021, Efe 2023)). Futbolda yaşanan hakem hatalarının artması ve tartışmaların yoğunlaşması ile birlikte bunu önlemek adına Video Yardımcı Hakem (VAR) uygulamasına ihtiyaç duyulmuştur.

VAR öncelikle, maçın seyrini etkileyecek kararlarda açık ve bariz hataları düzeltmek için hakemin görmediği kaçırdığı olaylarda kullanılmaktadır. Uygulamanın temelinde karar verme mekanizması değil hakeme pozisyonlarla ilgili izleme önerisinde bulunarak yardımcı olmak vardır. Sistemin temel amacı oyunun ruhunu ve zevkini etkilemeden, müsabakada tüm kararlara müdahale edip %100 yarar sağlamak değil “minimum müdahale-maksimum yarar” sağlamaktır (IFAB, 2021).

Türk futbolunda yaşanan skandal olaylar, ulusal ve uluslararası spor kamuoyunu derinden etkilemiştir. Maçlarda hakemlere yönelik saldırılar, kulüp başkanlarının tepkileri ve hatta takımların sahadan çekilmesi gibi olaylar, sporun ruhuna ve fair play anlayışına aykırı durumları beraberinde getirmiştir. Özellikle Trabzonspor-Fenerbahçe maçında

tarafhtarların sahaya girerek futbolculara saldırması, futbolun sadece bir spor etkinliği olmanın ötesinde, toplumsal bir sorun haline geldiğini göstermiştir.

Bunun yanı sıra orta hakemlerin VAR hakemleriyle olan iletişimindeki güvensizlik, spor medyasında ve taraftarlar arasında sıkça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Türkiye Futbol Federasyonu (TFF.), bu güvensizliği gidermek adına Süper Lig maçlarının 26. haftasından itibaren maçın hakeminin VAR monitörüne gittiği kritik pozisyonların görüntüleri ve o anlardaki konuşmalar, haftanın tüm müsabakalarının tamamlanmasından bir gün sonra TFF.'nin resmi YouTube kanalı ve Facebook hesapları üzerinden kamuoyuyla paylaşılmaya başlanmıştır (TFF., 2024a).

Bu gelişme ile birlikte futbolseverlere maçın kritik anlarını daha yakından takip etme ve hakem kararlarının arkasındaki düşünceleri anlama imkânı sunmakla birlikte futbolseverlerin hakem kararlarına duyduğu güvenin artırılmasına, hakemlerin kararlarını desteklemek ve tartışmaları azaltmak için atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Fakat istenilen güven ve huzur ortamı oluşmadığı gerekçesiyle, TFF., UEFA ve Avrupa'nın beş ülke federasyonu ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda, Trendyol Süper Lig'in 32. haftasından sezon sonuna kadar olan süreçte haftanın kritik maçlarında yabancı Video Yardımcı Hakemlerin görevlendirileceğini açıklamıştır. TFF., sadece Avrupa'nın önde gelen liglerinden olan İtalya, İspanya, Almanya, Hollanda ve Portekiz futbol federasyonlarına yaptığı VAR talebinin, ilgili ülke federasyonları tarafından kabul edildiğini belirtmektedir. (TFF., 2024b).

Yabancı VAR hakemlerinin görevlendirilmesiyle birlikte, bu uygulama Türk futbolunda faaliyete geçmiştir. Araştırmamızda, yabancı VAR uygulamasıyla adil bir hakem yönetimi için bu değişim arayışının, Türk futbolunda kalıcı ve etkili bir çözüm getirip getirmeyeceği amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Yapılan araştırmada elde edilen veriler doküman analizi kullanılarak elde edilmiştir. Doküman analizi, araştırmayı hedef alan konular hakkında baskılardan, elektronik ortamlardan birincil verilerin toplanması, analiz edilmesi, değerlendirilmesi olarak tanımlanan bir araştırma yöntemidir. Buna ek olarak, çevrimiçi veri tabanları, kitap, dergi, makale vb. veri toplama araçları konu hedefine yönelik olarak alan yazın taraması yapılır. Doküman analizi, nitel araştırmalar içerisinde tek başına kullanılan bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır (Sak ve ark., 2021). Bu araştırmada, Türkiye Futbol Federasyonunun yabancı Video Yardımcı hakem uygulaması kararının alındığı futbol ligimizin 32. haftasından 38. haftasına kadar olan süreçte maçlarda görev alan yabancı Video Yardımcı Hakemleri üzerine odaklanılmıştır. Araştırma sürecinde VAR uygulaması ile ilgili akademik yayınlar,

gazeteler ve internet haberleri ile TFF'nin resmi açıklamaları titizlikle okunarak yorumlanmıştır.

BULGULAR

Eski hakemler ve futbol kulübü teknik direktörlerinin görüşlerine göre, yabancı VAR hakemlerinin Türk futbolu için olumlu ve olumsuz yönlerine dair çeşitli düşünceler dile getirilmiştir.

Eski Hakemlerin Yabancı VAR Hakemleri Hakkındaki Görüşleri

Eski hakemlerden Deniz Çoban, kamuoyunda yabancı hakem isteğine yönelik bir baskının olduğu ve şu anda görevini sürdüren yerli hakemlerin de "gelsin, görelim ne olduğunu, herkes anlasın" diyerek bu konuda istekli olduklarını ifade etmektedir. Ancak, bu uygulamanın çok faydalı olmayacağı ve ülkemizde VAR uygulamasına yönelik büyük bir beklentinin olduğu belirtilmektedir (Beinsports, 2024).

Eski hakemlerden Fırat Aydınus, ülkemizde yabancı hayranlığının bitmediğini, yerli teknik adamlara ve hakemlere gösterilmeyen toleransın yabancıların lehine işlediğini, TFF'nin futbol kulüplerine yaranmak adına hızla uygulamaya koyduğu yabancı VAR hakem uygulamasının Türk hakemliğinin gelişimine katkıda bulunmayacağını savunmaktadır. Tercüme süreçlerinde yaşanan zaman kayıpları herkesin mücadele ettiği bir sorun ve bu yeni adımlarla daha da artabileceği ve son iki sezonda alınan kararlarla günah keçisi ilan edilen hakemlerin özgüveni, bu tür adımlarla iyice sarsılmış durumda olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ileri ki süreçlerde ülkemizde yabancı saha hakemleri mevzusunun da yolunun açıldığını ifade etmektedir (Webaslan, 2024).

Eski hakemlerden Asım Yusuf Öz'e göre VAR standartlarının yakalanamamasında en büyük sebep, başarısız olduğu düşünülerek sahada görev verilmeyen çok sayıda hakemin VAR hakemi olarak görev yapması olarak belirtmiş (Abatay, 2024).

Eski hakemlerden Metin Tokat ise, yabancı VAR hakemlerin görevlendirilmesine ilişkin olarak, çok tartışılacak konular olduğunu, ancak hakemlerimizin sürekli eleştirilmesi ve Türk futbolundaki sorunların sadece hakemlerle ilişkilendirilmesi gibi bir yanılığın olduğunu dile getirerek, hakemlerimizin adına sevindiğini çünkü artık hakemlerimiz ve VAR hakemleri üzerindeki tartışmaların azalacağını umduğunu ifade etmiştir (Duman, 2024).

Eski hakemlerden Ali Palabıyık, Türkiye'de VAR hakemleriyle ilgili geçmişte yaşanan tartışmaların sürekli gündeme gelmesi gerçekten büyük bir sorun olduğunu, eskiden verdikleri kararlar hatta karışmış ya da karışmamış oldukları iddia edilen kararlar sosyal medyada ve spor medyasında sürekli tartışılıyor, bu da VAR hakemlerine aşırı bir baskı yarattığını belirtmektedir. Ancak son yabancı VAR hakemlerinin atanmasıyla birlikte bu tür baskıların azaldığını gözlemlediğini ve bunun nedeninin muhtemelen saha içindeki sporcuların ve taraftarların maçları daha rahat izlemesini sağladığını ifade etmektedir. Bu

algı eksikliği, olumlu bir değişim olarak nitelendirilebilir. Ancak, bu durumun sürekli böyle devam edeceğini düşünmek yanlış olur çünkü sonuçta onlar da insanlar ifadelerine ver verdiği tespit edilmiştir (Fanatik, 2024).

Eski hakemlerden Deniz Ateş Bitnel, yabancı VAR uygulamasına dair Portekizli de gelse İspanyol da gelse Türk gibi görülüp tartışılacağını, futbolseverlerin tepkisinin değişmeyeceğini öne sürmektedir. Bitnel'e göre, bu tepkisel tutumun arkasında, futbolseverlerin genellikle kendi takımlarının lehine olan pozisyonları haklı bulma eğilimi yatmaktadır. Dolayısıyla, hangi ülkeden gelirse gelsin, yabancı hakemlerin kararları da Türk hakemler gibi sık sık tartışmaya açık olacağını ifade etmiştir (Sarı, 2024).

Eski hakemlerden Murat Fevzi Tanırlı, Türk hakemler büyük takımların maçlarına atanmaktan kaçınıyorlar. Ayrıca, VAR hakemlerinin atanması maç sabahı belirlendiği için, hakemlerin yüz ifadeleriyle hangi maça atanacakları hakkında ipuçları veriyor. Bu durum, Galatasaray veya Fenerbahçe maçı olmayan hakemlerin rahat bir nefes aldığını, ancak bu maçlara atanmış olanların ise kaygılı bir psikolojiyle maça hazırlandığını gösteriyor. Hakemler arasında yaygın bir görüş olarak da, yabancı hakemlerin gelmesiyle birlikte kendilerinin daha rahat edeceği düşüncesi hakim olduğunu belirtilmektedir (Mackolik, 2024).

Futbol Kulübü Teknik Direktörlerinin Yabancı VAR Hakemleri Hakkındaki Görüşleri

Fenerbahçe'nin futbol kulübü teknik direktörü İsmail Kartal, yabancı VAR hakeminin gelmesi konusunda bu durumun biraz daha iyi olacağını Türk hakemlerine ve futboluna katkı sağlayacağına inancını belirtmektedir (Trtspor, 2024).

Galatasaray futbol kulübü teknik direktörü Okan Buruk, yabancı VAR hakem kararına uymak zorunda olduklarını belirterek, VAR odasında yabancı hakemin bulunmasının sahadaki hakemlerin işini kolaylaştıracağını ifade etmiştir. Ayrıca Türk hakemlerine de güvendiklerini ve hak ettikleri değerin verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Beinsports, 2024).

Kayserispor futbol kulübü teknik direktörü Burak Yılmaz, Türk futbolunda yabancı hakemlerin tercih edilmesine karşı çıkmakta ve kendi adına VAR'da yabancı hakemlerin kabul edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Türk hakemlerin hata yapma hakkına sahip olmaları gerektiğini savunarak, Türk VAR hakemlerine görev verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, yabancı hakemlerin tercih edilmesinin Türk hakemlere yönelik bir hakaret olduğunu ve aşağılayıcı bir tutum olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, Türk futbolunda yerli hakemlere verilmesi gereken değerin altını çizmekte ve onlara olan güvenin tesis edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Haberturk, 2024).

Ankaragücü futbol kulübü teknik direktörü Emre Belözoğlu, yabancı VAR hakemi uygulamasına ilişkin olarak insanın olduğu her yerde hatalar olacağını ve bu hatalardan en çok etkilenen futbol kulübünün Ankaragücü olduğunu belirtmektedir (Beinsports, 2024).

Gaziantep futbol kulübü teknik direktörü Selçuk İnan, yabancı VAR hakem kararına ilişkin hemen net bir şey söylemenin doğru olmadığını ifade etmektedir. Ancak, ortada bir yara olduğunu ve bu yaraya en acil müdahalenin bu şekilde yapıldığını düşündüklerini belirtmektedir (Beinsports, 2024).

Çaykur Rizespor futbol kulübü teknik direktörü İlhan Palut, süreçte yaşanan hatalar nedeniyle yabancı hakem uygulamasına ihtiyaç duyulduğunu, sahada hataların olabileceğini ancak VAR sisteminde Türk hakemlerinin bundan sonra daha dikkatli olabileceğini dile getirmektedir. Yabancı VAR hakemlerinin tansiyonu düşürebileceğini ve daha doğru kararlar alınabileceğini savunan Palut, Türk hakemlerinin bu durumu fırsata çevirerek daha iyi performans gösterebileceklerini de vurgulamaktadır. Ayrıca "Dışarıdan VAR hakemi getirildi." ifadesinin kendisine uygun gelmediğini belirtmektedir (Haber7, 2024).

Fatih Karagümrük futbol kulübü teknik direktörü Tolunay Kafkas, alt sıralarda yer aldıklarını ve lige tutunmak için verilen hakem kararlarının önemli olduğunu belirtmektedir. Her maçın kendi açısından zorlu geçtiğini, eğer yabancı VAR hakem uygulaması kararı alındıysa bütün kritik maçlara yabancı hakem verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca "Maçın az ya da çok kritiği olmaz" ifadelerine yer vermektedir (Kethüda, 2024).

Samsunspor futbol kulübü teknik direktörü Markus Gisdol, ise lig devam ederken veya sezonun sona yaklaştığı bir dönemde VAR uygulamasına yönelik yapılan değişikliğin doğru olmadığını belirtmektedir. Gisdol, hakemlerin gelişimi için bu tür uygulamaların sezon başında yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Sezonun son bölümünde alınan bu kararın hatalı olduğunu savunan Gisdol, Türkiye Futbol Federasyonu'nun sezon sonuna kadar kritik ve önemli maçlara VAR atayacağını belirtmesini eleştirmektedir. "Hangi maçın önemli ve kritik olduğuna kimin karar verdiği konusunda belirsizlik olduğunu belirtirken, her maçın takımlar için önemli olduğunu ve bu nedenle her maçta adil bir hakem yönetimi gerektiğini" ifade etmektedir (Fanatik, 2024).

Hatayspor futbol kulübü teknik direktörü Özhan Pulat, küme düşmemek için mücadele ettiklerini belirtmekte ve kritik maçlarda VAR hakemi olarak bütün takımlara yabancı hakemler atanırken kendilerine yerli hakemlerin verildiğini dile getiriyor. Ayrıca, kendilerine verilmeyen çok net bir penaltı olduğunu savunmakla birlikte yayıncı kuruluşlarda bile Hatayspor'un hakkının nasıl yendiği ifade etmektedir (Bayraktar, 2024).

Beşiktaş futbol kulübü Başkanı Hasan Arat, son zamanlarda Türk futbolunda yaşanan büyük olaylara dikkat çekerek, "Türk futbolunun en büyük sorununun hakemler ve video yardımcı hakemler olduğunu düşündüğünü ve büyük baskı altında kaldıklarında çok ciddi

hatalar yapabildiklerini belirtmektedir. Herkesin şeffaf olması gerektiğini, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere gibi liglerden yabancı hakemlerin getirilmesinin doğru olacağına inanıyorum ifadelerini kullanmıştır (Talaş, 2024).

Trabzonspor futbol kulübü Başkanı Ertuğrul Doğan, yabancı VAR hakemi uygulamasının da mantıklı olduğunu yabancı hakem uygulamasına da geçilecekse olumlu karşıladığını ifade etmiştir. Ancak insanların sahada adaletle alakalı bir düşüncenin olması durumunun sporun kendi ruhuna aykırı olduğunu savunmaktadır (Bilazer, 2024).

TARTIŞMA

TFF'nin ligdeki kritik maçlar öncesinde VAR'da yabancı hakem uygulamasına geçmesi beraberinde tartışma konusu haline gelmiştir.

Yabancı VAR hakem uygulamasına geçilmesinin en büyük nedenlerinden birinin büyük sermaye sahiplerinin elinde olan kulüp yönetimlerinin, kendi başarısızlıklarını örtmek için taraftarların bilincine müdahalesi olduğu düşünülmektedir (Reyhan, 2024).

Yabancı VAR hakemlerinin, Türk futbolu ve yerli hakemler için yeni bir sorun, itibar kaybı ve güvensizliğin pekişmesi anlamına gelmektedir. Bu algının oluşmasında, hakem camiasının birlik olmaması ve omurgalı bir duruş sergilememesi büyük paya sahiptir. Bu durum, yerli hakemler için güvenilmezlik algısının artmasına ve itibar kaybına yol açmaktadır (Cengiz, 2024).

Yabancı hakem kararının alınması nedeniyle Türk hakemlerinin motivasyonunun bozulduğu ve bu durum nedeniyle gelir ve prestij kaybına uğrayan hakemler, biz de yabancı başkanlar istiyoruz" diye konuşulduğu ifade edilmektedir. Dünya basınında, Türkiye'de yerli hakemlere duyulan güvensizlik nedeniyle VAR hakemlerinin yabancı tercih edildiği belirtilmiştir (Koç, 2024).

Portekiz basını VAR davetinin Portekizli hakemlere duyulan güvenden kaynaklandığını ifade ederken (m.sporx, 2024), İtalyan basını ise Fenerbahçe'nin TFF'ye karşı eleştiri ve suçlamalarından sonra yabancı hakem dönemi başladı ifadelerine yer vermişler (Star, 2024).

Türk basınında bu durum normal görülmektedir. Bunun nedeni de Ülkemizde hemen hemen yerli üretimin kalmadığı Türk futbolunda yabancı hoca oluyor, yabancı futbolcu oluyor, neden yabancı hakem olmasın diyerek bu durum normal bir adım olarak görülmektedir (Akıncı, 2024).

Yunanistan'da yabancı hakemlerin futbol maçlarında tercih edildiği, ancak Panathinaikos teknik direktörü Fatih Terim'in bir maç sonrasında Danimarkalı hakem için "Böyle bir hakem gelecekse hiç gelmesin" dediği belirtilmiştir. Bundesliga'da ise takımların yabancı hakemlerden çok şikâyetçi oldukları bilinmektedir. Hırvatistan liginde, beğenilmeyen Alman hakemlerin atanmasıyla birlikte Hırvatlar da memnun kalmamışlardır.

Ayrıca iki sene önce Avusturya ile İsviçre arasında bir hakem değişimi yapıldığını, fakat Avusturya'nın İsviçreli hakemlerinden memnun kalmadığı ve sonunda anlaşmayı sonlandırmak zorunda kaldığı bilinmektedir (Darıcı, 2024).

Yabancı VAR hakem uygulamasına geçilmesinin ardından 32. hafta maçında Karagümrük-Fenerbahçe karşılaşmasında yabancı VAR hakemi penaltı pozisyonunda başarılı bir performans sergilemiştir. Mücadelenin 54. dakikasında Bright Osayi-Samuel, ceza sahası içinde yerde kalmıştı ve orta hakem Tugay Kaan Numanoglu, oyunu devam ettirmişti. Ancak sonrasında VAR'dan gelen uyarı ile penaltı noktasını işaret etmiştir. Bu durum, yabancı VAR hakemlerinin etkinliğine dair olumlu bir örneği temsil ettiği söylenilebilir (Özdemir, 2024).

Bunun yanı sıra Beşiktaş Kulübü Asbaşkanı Hüseyin Yücel, yabancı VAR uygulamasını Türkiye Kupası maçlarında da talep edeceklerini, 32. hafta maçlarında uygulanan yabancı VAR hakemlerin performansı ile ilgili de, "Çok daha sağlıklı yönetildiğini belirtmektedir. İnsanların içi rahat, psikolojisi rahat. Tabii ki hakem arkadaşlar hata yapabilirler ama insanların aklında şüphe kalmadı. Bu bile Türk futbolu açısından büyük bir ilerleme ve büyük bir fayda." değerlendirmesinde bulunmuştur (Dünya, 2024).

Yabancı VAR hakem uygulamasına geçilmesinin 33. hafta maçlarında ise, genel olarak yabancı VAR hakemlerinin ve yerli hakemlerimizin futbola bakış açısı arasında ciddi bir fark olduğunu, yabancı hakemlerin faul yorumlaması ile bizimkilerin yorumlaması arasında önemli bir ayrım bulunmakta olduğu belirlenmiştir. Yabancı hakemlerin pozisyonu net bir şekilde gösterdiğini, yorumladığını ve orta saha hakemi pozisyonu izledikten hemen sonra monitöre gidip anında kararını vermektedir (Gülek, 2024a).

33. hafta maçlarında uygulanan yabancı VAR hakemlerin performansı ile ilgili aslında sorunun yabancı hakem olmadığı, yabancı kafanın bakış açısı olduğu nedene ise, olaylara tarafsız ve objektif bakmaları, pozisyon analizi onları çok ön plana çıkarmaktadır (Küçükali, 2024).

Türk VAR hakemlerinin yerine Süper Lig'deki kritik maçlarda görev alan yabancı hakemler, 32. haftadan 34. haftaya kadar olan süreçte toplam 3 haftada 12 maçta görev aldı ve önemli kararlar verdiler. Bu süreçte 9 kez devreye giren yabancı VAR hakemleri, müdahale ettikleri kararlarda önemli değişikliklere neden oldular. Toplamda 3 penaltı kararı geri çekilirken, 3 gol ofsayt gerekçesiyle iptal kararını vermişlerdir. Ayrıca 2 kez penaltıya gidildiği ve 1 kez kart rengi değişerek sarı karttan kırmızıya dönüştüğü belirlenmiştir (Ntvspor, 2024).

Yabancı VAR hakemlerini getirirken daha seçici olunması gerektiğini vurgulayanlar da var Kunak (2024a)'e göre, hayatında 5 kez VAR'a çıkmış bir yabancı VAR hakemi Portekiz'den getirilip, cebine bir dünya para koyulup, kendisine önemli görevler verildiği ancak maçı

perişan edip gittiğini ifade etmektedir. "Yabancı hayranlığı yapayım derken ülkemizi ve Türk hakemlerimizin bu kadar aşağılanmaması gerektiğini" vurgulamaktadır.

TFF.'nin aldığı kararlara yönelik yapılan tartışmalarda, özellikle Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor gibi dört büyük kulübün maçlarında yabancı VAR hakemlerinin tercih edilmesi eleştirilmektedir. Bu uygulama, bazı kesimlerce Türkiye liglerinin adil bir şekilde yönetilmediği ve bu dört kulübün federasyonu gibi muamele gördüğü şeklinde yorumlanmaktadır. Eleştirenler, bu dört takım dışındaki takımlar, sanki hakem hatalarına kurban edilmemiş gibi onların maçlarına yabancı VAR hakemi verilmediğini dile getirmektedirler (Subaşı, 2024). Bu eleştiriler, dört büyükler dışındaki takımların da hakem hatalarına maruz kaldığını ve adil bir değerlendirme görmediği algısını güçlendirmektedir. Bu durum, futbol camiasında ayrımcılık ve adaletsizlik endişelerine neden olmaktadır.

TFF. Başkanı Mehmet Büyükekçi ise bu eleştirilere cevaben, hakemleri kendisinin atamadığı, Merkez Hakem Kurulunun atadığı, orada bir yetkilerinin olmadığı, sadece karar aşamasında müdahale ettiklerini ifade etmektedir. Sezon başından bu yana en büyük şikâyetin VAR hakemlerinden geldiği, liderlik yarışında olan Galatasaray ve Fenerbahçe futbol kulüplerinin sezon bitene kadar bu iki takımın VAR hakemlerinin yabancı olacağı belirtmektedir. Ayrıca, ilave buldukları hakemleri de küme düşme, 3'lük, 4'lük maçlarında görev alacaklarını, Türkiye Kupası maçlarında ise yabancı VAR hakemlerinin olmayacağını, ancak finalde olabileceğini belirtmektedir (Takvim, 2024).

35. hafta maçında alt sıralarda küme düşmemek için mücadele eden Gaziantep FK ile Hatayspor arasındaki maça, kalan haftalarda kritik karşılaşmalarda yabancı VAR hakemlerinin görevlendirileceğini açıklayan TFF, ikili arasındaki kritik maça Türk VAR hakemi atadı (Albayram, 2024).

Fenerbahçe futbol kulübü, başkanından yöneticisine, teknik direktöründen futbolcusuna, eski yöneticisinden taraftarına kadar yabancı hakemin gelmesini istiyordu. İstedikleri gerçekleşti ve son 4 haftadır VAR'da yabancı hakemler görev yapıyor. Ancak, bu dönemde Galatasaray hiç puan kaybetmediği halde, Fenerbahçe 4 puan kaybetti. Bu durum, Fenerbahçe'nin yabancı hakemlerle daha fazla puan kaybettiğini göstermektedir (Okan, 2024).

Ekonomik açıdan da, yabancı VAR uygulaması Türkiye'de ciddi tartışmalara yol açmıştır. Yabancı hakem projesinin maliyeti, yol ve harcırah giderleriyle birlikte maç başına yaklaşık 200 bin TL'ye ulaşmaktadır. Bu rakam, Türkiye'deki yerel VAR hakemlerinin maç başına aldığı ortalama 15 bin TL'lik ücretle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir (Güleç, 2024b).

Bu durum, yerli hakemlerin görev almasının maliyet açısından daha avantajlı olduğunu göstermektedir. Ancak, yabancı hakemlerin getireceği uluslararası deneyim ve objektiflik

önemli bir değer olarak düşünüldüğünde, bu maliyet farkı daha karmaşık bir sürece dönüşmektedir.

Yabancı VAR hakemleri ülkemize turistik seyahat yapar gibi gelip, gitmektedir. Ülke federasyonları kendi liglerinde görevlendirmeleri yaptıktan sonra, o hafta boşta hangi hakemleri kaldıysa "Git, bir İstanbul'u gör gel" diyor. Böylelikle de gelen VAR hakemleri kariyersiz ve yetersiz olmaktadır (Kunak, 2024b).

Türkiye Süper Ligdeki kritik maçlarının yanı sıra 1. Lig'in kritik maçlarında da yabancı VAR hakemi uygulamasının olması gerektiğini savunanlar var. 1. Lig'in son haftasında, Play-off umutlarını 90+7'ye kadar sürdüren Gençlerbirliği, yediği tartışmalı bir kararla verilen golle Tuzla spor ile 1-1 berabere kaldı. Bu karşılaşma, hem küme düşecek hem de play-off'a kalacak takımı belirleyeceği için çift yönlü kritik bir öneme sahipti. Bu kritik maça yabancı VAR hakeminin atanması gerektiğini ancak TFF'nin bu maça hak ettiği önemi göstermediğini ve bir kez daha yanlış bir karara imza attığını ifade etmektedir (Önal, 2024).

TFF. yabancı hakem istiyorsa, biz de yabancı bir TFF başkanı ve yönetimi istiyoruz tartışmaları da süregelmektedir. Federasyon başkanımız da başka ülkeden olsun, yönetimler de yabancı olsun. Hatta gerçek olmayan taraftar grupları da ithal edilsin. Mesela Almanya'dan 200 kişi, İspanya'dan 300 kişi, İngiltere'den 500 kişi kiralayıp, tribünlerde bağirtalım tartışmaları da ele alınmaktadır (Yağcıoğlu, 2024).

Türkiye Faal Futbol Hakemleri ve Gözlemcileri Derneği, Türkiye Süper Lig maçlarında uygulanmaya başlayan yabancı VAR hakemi sistemine karşı olduklarını, Türk'ün gücünün her alanda ön plana çıktığı dünyada kendi değerlerimize sahip çıkılması gerektiğini vurgulanmaktadır (Görkem, 2024).

Türk futbolunda her şeyi sadece hakemler üzerinden tartışmanın yanlış olduğunu, Türk futbolunun en büyük sorununun ise futbol kulüplerinin sportif başarı elde edemeyince hakemleri suçlaması olduğu görülmektedir (Ünal, 2024).

Türkiye'de yaygın olarak Türk hakemlerinin başarısız, niteliksiz, kalitesiz ve yetersiz oldukları şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Bu nedenle, birçok kişi "yabancı hakem" hayranlığına sahiptir ve Türkiye Ligi'nde yabancı hakemlerin görev almasını, maçlarımızı yabancı hakemlerin yönetmesini talep etmektedir. Buna karşılık, Avrupalı futbolseverler, teknik adamlar, futbolcular ve yöneticiler, maçlardan sonra hakemleri hedef tahtasına oturtmamakta ve yapılan hataları olgunlukla karşılamaktadırlar. Ne yazık ki, Türkiye'deki kulüp yöneticileri, teknik adamlar ve futbolcular, kendi eksikliklerini veya hatalarını kabul etmek ve sorumluluk üstlenmek yerine, bir günah keçisi bulmayı tercih etmektedirler (Gençer, 2024).

Türkiye Süper Liginde yabancı VAR uygulamasının getirilmesi kararı, geniş yankı uyandırdığı ve farklı görüşleri beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu kararın pozitif yönü,

Türk hakemler üzerindeki tartışmaların azalmasına ve adil bir hakem yönetimi sağlanması umudunu taşımaktadır. Bununla birlikte, bazı kesimler bu kararı eleştirerek, sezonun son bölümünde alınması ve maçların kritikliğinin belirsizliği yanı sıra Türk hakemlerin motivasyonunun düşebileceği endişesi bulunmaktadır. Yerli hakemlere duyulan güvensizlik nedeniyle yabancı VAR hakemlerinin tercih edilmesi, Türk hakemler arasında prestij kaybına neden olabileceği düşüncesi hakimdir.

Türk futbolunda yaşanan bu gelişmeler, sadece hakemlerin performansı üzerinden değil, aynı zamanda futbol camiasının bütünüyle ilgili yapısal ve kültürel sorunları da gözler önüne sermektedir. Yabancı VAR hakem uygulamasının Türkiye'deki futbol camiasında yarattığı tepkiler ve eleştiriler, adaletin ve eşitliğin sağlanması konusunda da ciddi sorunları ortaya koymaktadır. Büyük kulüplerle ilgili ayrımcılık iddiaları ve maçlardaki hakem hatalarına yönelik endişeler, Türk futbolunun yönetiminde reform ihtiyacını göstermektedir.

Çalışmamızda görüşlerine yer verilen eski hakemler, Türk futbolunda VAR uygulamasının etkileri ve yabancı VAR hakemlerinin atanması konularında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Eski hakemlerden bazıları, yabancı VAR hakemlerinin atanmasının Türk hakemlerin üzerindeki baskıyı azaltacağını ve maçların daha adil bir şekilde yönetilmesine katkıda bulunacağını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, yabancı hakemlerin gelmesinin tartışmalara son vermeyeceğini, Türk hakemliğinin gelişimine olumsuz etkilerinin olacağını düşünenler de bulunmaktadır.

Futbol kulübü teknik direktörleri ise, yabancı VAR hakemlerinin gelmesinin Türk futboluna katkı sağlayabileceğini düşünenler olduğu gibi, bu uygulamanın mevcut sorunları çözmeyeceğini ve hatta yeni sorunlar yaratabileceğini savunanlar da bulunmaktadır. Her iki tarafın da ortak noktası, Türk futbolundaki hakemlik sisteminde ve VAR uygulamasında iyileştirmelerin gerekliliği ve bu konuda şeffaf bir yaklaşımın önemi üzerinedir.

TFF'nin aldığı bu kararın, Türk futbolunda köklü bir değişim arayışının bir parçası olduğu söylenebilir. Ancak, bu değişimin etkilerinin uzun vadede nasıl olacağı ve Türk hakemlerinin uluslararası düzeyde rekabet edebilirliği konuları yakından takip edilmelidir. Türk futbolunda yaşanan skandallar ve hakem tartışmalarının kökten çözümü, Türk futbolunun adil ve şeffaf bir yapıya kavuşabilmesi için kapsamlı ve sürdürülebilir reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreçte, sporun değerlerine ve fair play anlayışına uygun bir ortamın oluşturulması için tüm paydaşların işbirliği içinde çalışması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Abatay, B. (2024). TFF lig sonuna kadar haftanın önemli maçlarında yabancı VAR hakemi görevlendirecek: Türkiye'de VAR sistemine neden güvenilmiyor? <https://www.bbc.com/turkce/articles/cw0zd571612o> Erişim Tarihi: 16.04.2024.

Akinci, B (2024). Her 'Şeyin' Yabancıları <https://www.ajans369.com/her-seyin-yabancisi> Erişim Tarihi: 18.04.2024.

Albayram, T. (2024). TFF'den yine garip bir karar <https://www.gaziantepdogus.com/tffden-yine-garip-bir-karar> Erişim Tarihi: 06.05.2024.

Bayraktar, R (2024). Son Ana Kadar Mücadele Edeceğiz <https://www.medyahatay.com/son-ana-kadar-mucadele-edecemiz> Erişim Tarihi: 15.05.2024.

Beinsports.com. (2024). Teknik adamlardan ilk "Yabancı VAR hakemi" açıklaması <https://beinsports.com.tr/haber/teknik-adamlardan-ilk-yabanci-var-hakemi-aciklamasi?amp=1> Erişim Tarihi: 16.04.2024.

Beinsports.com. (2024). Okan Buruk: "Yabancı hakem gelsin diyen ilk benimdir" <https://beinsports.com.tr/haber/okan-buruk-ilk-yabanci-hakem-gelsin-diyen-benim> Erişim Tarihi:16.04.2024.

Beinsports.com. (2024). TRİO ekibinden "Yabancı VAR hakemi" yorumu <https://beinsports.com.tr/haber/trio-ekibinden-yabanci-var-hakemi-yorumu> Erişim Tarihi:16.04.2024.

Bilazer, S,Z. (2024). Ertuğrul Doğan'dan Yabancı Hakem Açıklaması: "İnsanlar Şu Kafandan Çıkmalı..." <https://www.gunebakis.com.tr/haber/20025134/ertugrul-dogandan-yabanci-hakem-aciklamasi-insanlar-su-kafandan-cikmali> Erişim Tarihi: 30.04.2024.

Cenzgiz, R. (2024). Futbolda Yabancı Hakem VAR! <https://turksporajansi.com/2024/05/14/futbolda-yabanci-hakem-var/> Erişim Tarihi: 14.05.2024.

Darıcı, A.(2024). Yabancıda boncuk VAR! <https://www.korkusuz.com.tr/yabancida-boncuk-var-p12758> Erişim Tarihi: 17.04.2024.

Duman, M. (2024). Eski hakemlerden TFF'nin Süper Lig'de yabancı Video Yardımcı Hakem uygulamasına eleştiri <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/eski-hakemlerden-tffnin-super-ligde-yabanci-video-yardimci-hakem-uygulamasina-elestiri-42445468> Erişim Tarihi: 15.04.2024.

Dunya.com. (2024). Beşiktaş, kupada da yabancı VAR hakemi istedi <https://www.dunya.com/spor/besiktas-kupada-da-yabanci-var-hakemi-istedi-haberi-723179> Erişim Tarihi: 17.04.2024.

Efe, M. (2023). Profesyonel Ve Amatör Futbolcuların Zihinsel Dayanıklılık Ve İmgeleme Durumlarının Sporculuk Düzeyi Ve Sporculuk Yılı Değişkenleri Açısından İncelenmesi . *Spor, Sağlık Ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 68–79.

Fanatik.com. (2024). Samsunspor Teknik Direktörü Markus Gisdol: Burada kolayca kazanamazsınız <https://www.fanatik.com.tr/samsunspor/samsunspor-teknik-direktoru-markus-gisdol-burada-kolayca-kazanamazsiniz-2544815> Erişim Tarihi: 15.04.2024.

Fanatik.com. (2024). Eski hakem Ali Palabiyik'tan yabancı VAR açıklaması... <https://www.fanatik.com.tr/galatasaray/eski-hakem-ali-palabiyiktan-yabanci-var-aciklamasi-2545078> Erişim Tarihi:17.04.2024.

Gençer, O. (2024).Sıkıntı hakemde değil, yöneticide <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/osman-gencer/sikinti-hakemde-degil-yoneticide-7131813> Erişim Tarihi: 25.05.2024.

Gülek, O (2024a). İlker Yağcıoğlu'dan Kayserispor-Trabzonspor maçı sonrası yabancı VAR hakemi açıklaması <https://ajansspor.com/haber/ilker-yagcioglu-keske-butun-maclara-var-yabanci-hakem-gelse-662745> Erişim Tarihi: 21.04.2024.

Gülek, O. (2024b).Yabancı VAR hakemlerinin ücretleri belli oldu! Arada uçurum var <https://ajansspor.com/haber/yabanci-var-hakemlerinin-ucretleri-belli-oldu-arada-ucurum-var-662309> Erişim Tarihi:16.04.2024.

Görkem, H. (2024). Yabancı hakem ve gözlemciler için tepkiler sürüyor <https://www.gazeteyenigun.com.tr/haber/19975405/yabanci-hakem-ve-gozlemciler-icin-tepkiler-suruyor> Erişim Tarihi: 25.04.2024.

Haberturk.com. (2024).Burak Yılmaz: Yabancı VAR hakemi istemiyorum <https://www.haberturk.com/burak-yilmaz-yabanci-var-hakemi-istemiyorum-3685790-spor> Erişim Tarihi: 14.05.2024.

IFAB. (The International Football Association Board). (2021). *Oyun kuralları kitabı*. İstanbul: Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları.

Kethüda, İ. (2024).Tolunay Kafkas: "Bütün kritik maçlara yabancı hakem verilmeli" <https://ajansspor.com/haber/tolunay-kafkas-butun-kritik-maclara-yabanci-hakem-verilmeli-662703> Erişim Tarihi: 20.04.2024.

Koç, Ö.(2024). TFF'nin yabancı VAR uygulamasının ardından Türk hakemlerden flaş istek <https://ajansspor.com/haber/tffnin-yabanci-var-uygulamasinin-ardindan-turk-hakemlerden-flas-istek-662211> Erişim Tarihi: 15.04.2024.

Kunak, A (2024a). Yabancı VAR'lar gidişatı değiştirdi <https://www.turkgun.com/yabanci-varlar-gidisati-degistirdi> Erişim Tarihi: 30.04.2024.

Kunak, A (2024b). Yabancı VAR'ların turistik gezisi! <https://www.turkgun.com/yabanci-varlarin-turistik-gezisi> Erişim Tarihi: 21.05.2024.

Küçükali, T. (2024). Daha diri ve azimli! <https://www.takagazete.com.tr/daha-diri-ve-azimli> Erişim Tarihi: 21.04.2024.

Mackolik.com. (2024). "Türk hakemler de yabancı istiyor" <https://www.mackolik.com/futbol/haber/turk-hakemler-de-yabanci-istiyor/d5bfc311-8627-46df-94b2-aa950dccb947> Erişim Tarihi:16.04.2024.

M.sporx.com. (2024). Hakemlerden yabancı başkan talebi! <https://m.sporx.com/futbol/superlig/ferenbahce/hakemlerden-yabanci-baskan-talebi-SXHBQ1065247SXQ> Erişim Tarihi: 15.04.2024.

Ntvspor.net. (2024). Süper Lig'e yabancı "VAR" damgası <https://www.ntvspor.net/futbol/super-lig-e-yabanci-var-damgasi-6630b2340117e9005f021842> Erişim Tarihi: 30.04.2024.

Okan, O. (2024). Algıyla buraya kadar <https://www.haberler.com/yazarlar/osman-okan/algıyla-buraya-kadar-2953/> Erişim Tarihi: 15.05.2024

Önal, N. (2024). Gençleri play-off'tan var düşürdü!<https://www.baskentgazete.com.tr/gencleri-play-offtan-var-dusurdu> Erişim Tarihi: 15.05.2024.

Özdemir, B. (2024). Yabancı Hakem Penaltı Pozisyonunda Tam Not Almıştı! Karagümrük - Fenerbahçe Maçının VAR Kaydı Paylaşıldı <https://onedio.com/haber/yabanci-hakem-penalti-pozisyonunda-tam-not-almisti-karagumruk-fenerbahce-macinin-var-kaydi-paylasildi-1217217> Erişim Tarihi: 17.04.2024.

Sarı, R. (2024).“Yabancı VAR da getirseniz tartışmalar bitmeyecek” <https://www.yenimesaj.com.tr/yabanci-var-da-getirseniz-tartismalar-bitmeyecek-H1524973.htm> Erişim Tarihi:16.04.2024.

Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., & Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.

Sezer, S. Y., & Çelikel, B. E. (2021). Covid 19 Sürecinde Elazığ İlindeki Futbolcuların Boş Zaman Yönetimlerinin İncelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, 5(3), 135-142.

Spor.haber7.com, (2024). İlhan Palut'tan yabancı var hakemi eleştirisi <https://spor.haber7.com/super-lig/haber/3415172-ilhan-paluttan-yabanci-var-hakemi-elestirisi> Erişim Tarihi:16.04.2024.

Subaşı, S. (2024). Türkiye Ligleri Artık Bu Ülkenin Ligleri Değil, Futbol Federasyonu Da Türk Futboluna Zarar Veren Kurumdur <https://www.hedefhalk.com/yazarlar/sadi-subasi/turkiye-ligleri-artik-bu-ulkenin-ligleri-degil-futbol-federasyonu-da-turk-futboluna-zarar-veren-kurumdur/620485/> Erişim Tarihi: 01.05.2024.

Star.com. (2024). Hakemler de yabancı başkan istiyor! <https://www.star.com.tr/spor/hakemler-de-yabanci-baskan-istiyor-haber-1862901/> Erişim Tarihi: 15.04.2024.

Reyhan, U. (2024). Ha yabancı hakem ha yabancı hâkim <https://www.aydinlik.com.tr/koseyazisi/ha-yabanci-hakem-ha-yabanci-hakim-469243> Erişim Tarihi: 30.04.2024.

Takvim.com. (2024). TFF Başkanı Mehmet Büyükekşi ilk kez açıkladı: Genel kurula zorlayanların niyetinden şüphe ederim! Süper kupa krizinde neler yaşandı? <https://www.takvim.com.tr/galeri/spor/genel-kurula-zorlayanlarin-niyetinden-suphe-ederim-tff-baskani-mehmet-buyukeksi-ilk-kez-acikladi-super-kupa-krizinde-neler-yasandi/23> Erişim Tarihi: 26.04.2024.

Talaş, H. (2024). TFF'nin yabancı 'VAR' Hakemi uygulamasına eleştiri yağmuru <https://www.gulnarinsesi.com/haber/tffnin-yabanci-var-hakemi-uygulamasina-elestiri-yagmuru-35544> Erişim Tarihi: 15.04.2024.

TFF. org. (2024a). Trendyol Süper Lig'de Yabancı Video Yardımcı Hakemi (VAR) Uygulaması Başlıyor <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=285&ftxtID=43928> Erişim Tarihi: 15.04.2024.

TFF. org. (2024b). Maçın Hakeminin VAR'a Çağrıldığı Pozisyonların Kayıtları Yayınlanmaya Başlıyor <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=285&ftxtID=43409> Erişim Tarihi: 16.04.2024.

Trtspor. com. (2024). İsmail Kartal'dan "Yabancı VAR" yorumu <https://www.trtspor.com.tr/haber/futbol/ismail-kartaldan-yabanci-var-yorumu-291484.html> Erişim Tarihi: 16.04.2024.

Ünal, Ö.F., (2024). Alın size "yabancı VAR" hem Alman hem de en tecrübelisi!<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/omer-faruk-unal/alın-size-yabanci-var-hem-alman-hem-de-en-tecrubelisi-642999> Erişim Tarihi: 11.05.2024.

Yağcıoğlu, H. (2024). Futbol aslında her şeydir <https://www.kocaeligazetesi.com.tr/haber/20024073/futbol-aslinda-her-seydir> Erişim Tarihi: 30.04.2024.

Webaslan.com. (2024). Fırat Aydınus: "Yabancı VAR oluyorsa hakem neden olmuyor?" <https://www.webaslan.com/futbol/firat-aydinus-yabanci-var-oluyorsa-hakem-neden-olmuyor-SXHBQ154807SXQ> Erişim Tarihi: 17.04.2024.